

Становище

от Елена Асенова Янакиева, доц. д-р, Национална библиотека „Св.Св. Кирил и Методий”

за дисертационния труд на Надя Димитрова Карачоджукова за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки /Книгознание, библиотекознание и библиографи – обработка на информационните ресурси/

Тема „Нормативен контрол на имената в електронна среда”

Научен ръководител доц. д-р Милена Миланова

1. Съответствие на процедурата с действащата нормативна уредба

Представеният дисертационен труд и всички останали материали отговарят на критериите и показателите, заложи в ЗРАСРБ, неговия Правилник и Правилниците за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности на Софийски университет „Св. Климент Охридски”.

2. Общо представяне на кандидата

Надя Карачоджукова е завършила Държавния библиотекарски институт и Софийския университет „Св.Кл. Охридски – „Библиотекознание, научна информация и културна политика”. От 2017 до 2019 г. е редовен докторант, а от края на 2022 г. е асистент, като води упражнения по Обработка на информационните ресурси, Анализ и оценка на информационните ресурси, MARC формати и метаданни. Има дългогодишен опит в областта на каталогизацията в Националната библиотека. В периода 2008-2009 г. е изпратена на специализация в Института за информационни науки в Марибор, Словения, а след завръщането си е назначена за ръководител на Националния център COBISS с основна задача – прилагането му в Националната и в други български библиотеки, разработване на нормативни и други документи. Ръководи и Комисията по каталогизация в НБКМ. В периода 2010-2017 г. ежегодно провежда курсове за прилагане на COBISS в България. Участва в различни научни форуми по проблеми на каталогизацията. Владее английски, словенски, френски и руски езици.

3. Актуалност на проблематиката на дисертационния труд

Важно условие за функционирането на съвременните библиотеки и сродните им институции е те да изграждат информационна среда, която осигурява достъп и използване на ресурсите без значение на тяхното местоположение. Прилагането на общи правила става ключово, а една от насоките на развитие е използването на

нормативен контрол в информационните системи. Той трябва да налага последователност при представянето на имена, наименования, заглавия и предметни области, като осигури пълнота на информацията, позволявайки откриване на всички материали, без значение на правописа и вариантите на изписване на термините за търсене. Успешното функциониране на българските библиотеки се определя в голяма степен от свързването им с други ресурси в глобалната мрежа, на базата на прилагане на формати, правила, стандарти и нормативен контрол. Систематизирано теоретично проучване за прилагането им в различните страни липсва. Липсва и изследване на приложението на нормативния контрол при процесите на каталогизация в нашите библиотеки, като част от нормативния контрол в библиотечните бази данни. В този смисъл избраната тема на дисертационния труд е особено актуална.

4. Структура и съдържание на дисертацията

Дисертационният труд обхваща 215 страници, от които 169 стр. текст и се състои от увод, три глави, заключение и приложения. Основният текст съдържа 8 таблици и 33 фигури. Използвани са 230 литературни източника, от които 59 на кирилица и 171 на латиница. Дисертацията съдържа и 6 приложения.

Уводът ясно и точно дефинира целите, задачите, обекта, предмета, методиката на изследването и работната хипотеза. Обект на изследването е нормативният контрол като метод за идентифициране на имена, прилагането му в съвременните библиотечни мрежи и състоянието на тези процеси у нас. Предмет са контролните файлове на имената на лица и организации. Изключени са контролните файлове на предметни рубрики, заглавия, серии, издателства и др., поради недостатъчното им унифициране в международен план и липсата на практика в нашите библиотеки. Целта на труда е на основата на анализа на нормативния контрол в българските библиотеки да се предложи теоретичен модел за оптимизиране на нормативния контрол на имената в локален и национален план с възможност за разширяване на този модел към други културни институции. Задачите, които докторантката си поставя, са: анализ на нормативната дейност като средство за установяване на имената /лица и колективни органи/ и избор на тяхната стандартизирана форма чрез изследване на чужди и български документални източници; доказване необходимостта от прилагане на нормативен контрол чрез разглеждане на световни практики; проследяване на процесите по създаване на контролни файлове като инструмент за нормативен контрол чрез сравнителен анализ на чужди практики и тези в българските библиотеки; изработване на модели за въвеждане и прилагане в създаването на онлайн каталози в българските библиотеки; изработване на модел на нормативен запис за наименование на колективен орган с цел установяване на подходяща структура, приложима в българските библиотеки. Работната хипотеза на авторката е, че нормативният контрол в българските библиотеки трябва да се усъвършенства на базата на споделената каталогизация.

Глава първа. Нормативен контрол. Същност, принципи, стандартизация

В тази глава докторантката проследява появата и развитието на идеята за нормативен контрол и използваната в дисертацията терминология. Дефинирани и характеризирани

са елементите на инструментариума на нормативния контрол – контролен запис, контролни данни, контролен файл, както и етапите на работа с контролните записи и идентифицирането на точките за достъп. Добро впечатление прави съпоставката с използваните и досега в някои наши библиотеки термини. Дефинирана е структурата на контролния запис и предимствата му за управлението на данните. Посочени са признаците, по които се определя вида на контролните файлове, както и моделите за поддръжка и свързаност между контролен файл и библиографска база данни. Изяснени са етапите на работа с контролните записи, на идентифициране на точките за достъп, данните, които трябва да са налични във всички библиографски формати, предназначени за обмен на данни, функциите на нормативния контрол и предимствата му за основните библиотечни дейности. Изяснена подробно е същността на контролните файлове, видовете според контролираната точка за достъп, начина на създаване, използваните точки за достъп в библиографския запис. Важна част от тази глава е изясняването на организационните модели на поддръжка и свързаност между контролен файл и библиографска база данни. Представени са принципите при създаване на контролните записи и стандартизацията на библиографските и контролните записи.

Подробно са представени документите, които регулират процеса на стандартизация и преди всичко т.н. концептуални модели на ИФЛА за функционални изисквания към записите – Функционални изисквания към библиографските записи /FRBR/, Функционални изисквания към нормативните данни /FRAD/, Функционални изисквания към предметните контролни данни /FRASD/, както и моделът IFLA LRM, който обединява трите модела за функционални изисквания към записите. Моделите са характеризирани подробно и са илюстрирани с фигури. Важна част от тази глава е изясняването на правилата за каталогизация – преди всичко RDA /Описание на ресурс и достъп до него/, както и форматите за създаване на библиографски и контролни записи, за библиографски данни, за нормативни данни и др. Изводите, до които докторантката достига са, че процесите, които се случват през 20 в. в областта на каталогизацията - стандартизиране структурата на библиографските описания, създаване на международни правила и формати, споделена каталогизация и т.н., довеждат до особено важен резултат – взаимното влияние на каталогизацията и автоматизацията на библиотечните дейности се изравнява. Основните цели на каталогизацията се свързват с промени в принципите и правилата за каталогизиране в условията на електронна среда, засилване значението на стандартизацията и разработване на контролни файлове, които подпомагат стандартизирането на данните. Създаването на стандарти в библиографските и контролните записи е единствената възможност за повишаване качеството на библиографските записи. Нормативният контрол и форматите за контролни данни са неделима част от библиографските формати. Така докторантката още веднъж аргументира актуалността на темата и логично насочва вниманието към втора глава. Цялостното изложение показва, че Надя Карачоджукова отлично познава материята, което ѝ позволява да я представи ясно и логично и да направи важните изводи, до които достига.

Глава втора. Нормативен контрол в отделните страни. Проекти за контролни файлове

В тази глава докторантката разглежда различни международни практики, които илюстрират теоретичните постановки в първа глава. Изтъква променените условия, в които работят библиотеките през 90-те години на 20 в. и обосновава появата на споделеното каталогизиране като средство за намаляване на средства и ресурси, както и на дублиране на процеси. Характеризира пет модела за споделена обработка на ресурсите. Като друго средство за коопериране посочва библиотечните мрежи и подробно ги характеризира. Представя най-големият библиотечен консорциум OCLC /Online Computer Library Center/, в който вече участват огромен брой библиотеки от 170 страни. Посочва примери за прилагане на нормативен контрол в редица страни – водещи в тази област, както и такива, близки до нашата страна по начин на устройство на библиотечната система. Подробно представя програми за кооперирано създаване и поддържане на контролни файлове на имената – напр. NACO /Name Authority Cooperative Program/, най-мощният световен проект, ръководен от Конгресната библиотека, проекти на Германия, източноевропейските, балканските, азиатски страни. И тук докторантката показва отлично познаване на материята и умение да посочи най-важните хапактирестики на системите.

Логично много подробно е представена системата COBISS, която Надя Карачоджукова изучава по време на обучението си в Словения и по внедряването на която в Националната библиотека работи. Подробно е описано действието на системата и на цялата мрежа, като е изтъкнато, че стандартизираното въвеждане на данни и изграждането на контролни файлове дава възможност за участие в различни проекти. Посочва и характеризира такива проекти – CoBRA /Computerised Biolographic Record Action/, AUTHOR, LEAF/Linking and Exploring Authority Files/ и др., както и най-развитият международен проект за сътрудничество в областта на контролните файлове VIAF /Virtual International Authority File/. Описва подробно начина на създаване, използваните формати, търсенето в него и посочва, че той е пример за създаване на международен контролен файл при спазване правилата за създаване на стандартизирани точки за всяка страна и запазване правото на потребителите да търсят и намират информация на своя език. Изводите от тази глава са свързани с предимствата на еднократно създаване на библиографски запис в системите за споделена каталогизация и неговото многократно използване, което спестява време и средства, а качеството на информацията се повишава. Така аргументира и ползата от тях, както и от показването на библиотечните данни в глобалната мрежа.

Глава трета. Нормативният контрол в България

След като в предходните глави докторантката изяснява същността на нормативния контрол и използваната терминология, както и развитието му в отделните страни, в тази глава представя нормативния контрол в България. Подробно разглежда правилата за каталогизация и за представяне на имена у нас от създаването им досега, тъй като, както отбелязва, „присъствието на определени елементи от данни в записите се определя не толкова от изискванията на формата за обмен, колкото от съответните

правила”. Посочва особеностите и значението им. Стандартизацията на библиографското описание като съществена част от нормативния контрол е проследена подробно, като се посочва, че преработването на българските национални стандарти започва веднага след излизането на международните стандарти за описание на различни документи. Това е особено важно, тъй като така се поставя началото на автоматизацията на каталозите в нашите библиотеки. Промяната в стандартите налага съставянето на нови български правила за каталогизация, съобразени с тях. Подробно са описани функциите на азбучния каталог. Новата насока на стандартизацията в българската практика е свързана с директното прилагане на международните стандарти, без да бъдат адаптирани.

Управлението на каталожните дейности у нас като предпоставка за успешна работа е представено подробно, като е проследено съставянето на комисии по каталогизация, Секция по каталогизация към ББИА и Работна група по подготовка и изработване на български правила за каталогизация към нея и др.

Логично, след това е анализирано състоянието на нормативния контрол в електронните каталози на библиотеките у нас, като са изяснени особеностите на различните софтуерни продукти – български и чужди, особеностите при създаване на контролни записи в тях, недостатъците и предимствата им. Анализът е илюстриран с фигури. Така докторантката стига до представянето на автоматизираните информационни системи, опитите за коопериране и създаването на библиотечни мрежи /пректът НАБИМ, сводния каталог НАБИС/ и системата COBISS. Последната е определена от докторантката като модел на свързване на библиотеки в библиотечна информационна система със споделена каталогизация, споделена библиографска база от данни и локални бази на участващите библиотеки, база от данни за библиотеките, нормативна база от данни и други функции. Надя Карачоджукова познава и представя отлично системата, като с оглед на темата характеризира особено подробно работата по създаването на контролни файлове в НБКМ и оценява взиманите методически решения. Посочва подробно етапите, през които преминава въвеждането на нормативния контрол в COBISS.BG, начинът за осъществяване на контрол и етапите, през които преминава въвеждането на нормативния контрол на имената на лица. Процесите отново са илюстрирани с фигури. Направена е съпоставка между контролните записи на имена на лица, създавани във форматите MARC21/A и COMARC/A. Представени са разликите в създаването на контролни записи за имена на лица и наименования на колективните органи. Важна част от тази глава е проведеното изследване на нивото на осъществяван нормативен контрол в българските библиотеки. За целта е проведено анкетно проучване, като целта е да се получи представа за това, доколко каталогизаторите разбират значението на контролираните точки за достъп и общо на нормативния контрол; какви са възможностите на използвания в съответната библиотека софтуер, от значение ли е въвеждането на допълнителни данни към имената, знаят ли как да направят справки и използват ли тази възможност. Адресатите са националната, университетски и академични библиотеки, както и специални и регионални библиотеки. Въз основа на получените данни и с цел тяхното

верифициране докторантката е направила сравнение при търсене в каталозите в тези библиотеки, които посочват, че използват нормативен контрол, както и на показването на контролните записи. За сравнителния анализ са посочени добре подбрани критерии. Резултатите са онагледени с таблици и графики, а изводът е, че библиотеките се стремят към унифицирано въвеждане на имената, но използвания софтуер има различни възможности. Общите изводи са, че е необходимо да има форми на коопериране и при контролните файлове, както и обща методика за съставяне на контролни записи и за елементите, които са важни за идентифициране на имената. При съществуващите у нас условия е важно на национално ниво да се приемат инструкции за създаване на контролни записи; Комисията по каталогизация да приема методически решения; да се обособи група, която да взема решения за преводи и адаптация на нормативни документи. Така логично докторантката обосновава значението на кооперирането на библиотеките и създаване и използване на обща нормативна база, или Национален контролен файл /НКФ/.

За целта представя модел за оптимизиране на нормативния контрол на имената в локален и национален план. Докторантката предлага два варианта на изграждане на НКФ – първи, който се основава на участие на библиотеките в система за споделена каталогизация /напр. COBISS.BG/, като при него библиотеките са равноправни участници, използват единен софтуер, а качеството се следи от отговорен център и втори, изграждане на НКФ чрез коопериране на библиотеки. Тук предлага два подварианта – библиотеките създават самостоятелно библиографски записи, но използват общ формат за библиографски и нормативни данни и се договарят за изграждане на обща нормативна база. Контролните записи се съхраняват в пространство, до което всички имат достъп в реално време. Втори подвариант – библиотеките не използват общ формат за библиографски и нормативни данни. Контролните записи се създават в локалните бази данни на библиотеките, но се събират в обща нормативна база, като се използват преобразуващи програми. Докторантката посочва, че независимо от избрания вариант, е необходим единен център, който да ръководи, поддържа и развива НКФ.

Изводите в тази глава са свързани със значението на спазването на общи правила и стандарти като важно условие за коопериране. Българските библиотеки пристъпват плахо към него и то се състои главно в създаване на общи сводни каталози, а не на обмен на данни. Единствената система за споделена каталогизация в България не намира подкрепа. Спазването на общи национални инструкции и методики, съобразени с международните стандарти е наложително, а унификацията при въвеждането на данни е основа както за коопериране и обмен на данни, така и за участие в различни бази данни.

предлага проблемите, които стоят пред българските библиотеки, но и пред другите институции на паметта и доказва хипотезата си, за безспорните предимства на бъдещото развитие на нормативния контрол в българските библиотечни каталози в рамките на споделена каталогизация.

5. Научнотеоретични и практическо-приложни приноси - те са формулирани коректно и ги приемам изцяло. Научните приноси са свързани с: цялостно представяне концепцията за нормативен контрол; анализиране на съвременни проекти за нормативен контрол, които предлагат нови подходи към каталогизацията, нормативния контрол и търсенето на информация и определят развитието на тези дейности като основна част от средата на свързаните данни; сравнителен анализ на форматите MARC 21/A и COMARC/A, които се използват в българските библиотеки, за да се установят практиките, които да се вземат предвид при създаването на НКФ. Приносите с практически характер са свързани с: разработените два модела за изграждане и управление на НКФ; създаване на образец на контролен запис на български колективен орган във формат COMARC/A, какъвто липсва у нас; представени са резултатите от проведената анкета и сравнителен анализ на онлайн каталозите на библиотеки, прилагащи нормативен контрол, с което се потвърждава тезата, че е необходимо да има коопериране и при създаване на контролните файлове, както и обща методика на създаване на контролни записи и елементите, които са важни за идентифициране на имена и колективи. Всички посочени дейности с теоретичен и приложен характер са извършени за първи път и имат голямо значение за българските библиотеки. Сложната материя е представена ясно, тъй като докторантката познава отлично както теорията, така и практиката, използваният професионален език в целия текст е на високо ниво, структурата на дисертацията е логична, а направените изводи са важни за бъдещото развитие на нормативния контрол на имената в електронна среда.
6. Автореферат

Авторефератът коректно представя, а в определени случаи и допълва дисертацията.

7. Публикации по темата – те са четири и са свързани с темата на труда.
8. Заключение - в заключението Надя Карачоджукова обобщава основните тенденции и проблеми, които се открояват в резултат на цялото изследване, и предлага модел за бъдещо развитие.

Представеният дисертационен труд е приносно изследване по неизследвана и много важна тема. Препоръчвам на Надя Димитрова Карачоджукова да бъде присъдена образователна и научна степен „доктор” по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки /Книгознание, библиотекознание и библиография – обработка на информационните ресурси/.

5.12.2024 г.

Доц. д-р Елена Янакиева

